Мельниченко О. В.*

ВИКОРИСТАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

У статті розглянуто актуальні питання щодо використання на уроках географії сучасних методів формування мотиваційної складової компетентностей. Визначено основі психологічні аспекти мотивації навчальної діяльності учнів.

Традиційна українська школа розглядає кожну дитину не стільки як об'єкт, що потребує впливу, скільки як особистість, яка інтенсивно розвивається у процесі навчальної діяльності. І щоб учень займав активну позицію під час навчальної діяльності, він повинен мати потужні джерела мотивації до навчання. Теорія мотивації випливає з необхідності будувати педагогічний процес таким чином, щоб його методика орієнтувалася на якомога глибше проникнення у внутрішній світ дитини, мала на меті пробуджувати й розвивати в ній здібності й нахили. Тому основним у педагогічному мистецтві вчителя є вміння спонукати, а не примушувати.

Така система передбачає позитивну аргументацію методів і засобів впливу на дитину, за якою майстерність учителя виявляється тому, що він стимулює учня робити все з власної волі, з бажанням і радістю. Отже, в основі теорії й практики мотивації лежить оптимістична гуманістична концепція, зорієнтована на великі потенціальні здібності й можливості самих дітей. Вона ґрунтується на тому положенні, що саме спонукальна, а не примусова сила навчання й виховання здатна перетворити дитину з об'єкта впливу педагогів на суб'єкт особистого розвитку.

Тому проблема мотивації навчання є однією з центральних у педагогіці й педагогічній психології.

Мета статті – розкриття особливостей формування мотиваційної складової компетентностей на уроках географії.

Більшість учених під мотивами має на увазі всі фактори, що обумовлюють прояв навчальної активності: потреби, цілі, принципи, почуття, інтереси, ідеали, переконання, соціальні установи, цінності. При цьому за всіма перехованими факторами стоять потреби особистості у всьому їх різноманітті: від базових – біологічних – до вищих – соціальних [2].

Більшість психологів погоджується в тому, що існують кілька груп мотивів навчання (таблиця 1).

У системі навчальних мотивів також переплітаються зовнішні і внутрішні мотиви. Зовнішня мотивація пов'язана з формуванням мотиву під впливом зовнішніх факторів, до яких належить примус, страх, заохочення, матеріальні стимули,

* **© *Мельниченко О. В.***

покарання, строгий контроль. При внутрішній позитивній мотивації процес формування мотиву спирається на внутрішні фактори. До них належать:

– бажання;
– потреба;
– захопленість;
– розуміння необхідності навчальної діяльності для досягнення успіхів у житті;
– задоволення потреби в самостійному виконанні навчальних завдань;
– зацікавленість предметом;
– бажання більше довідатися;
– задоволення від навчальної праці й розуміння її суспільної корисності.

Таблиця 1

Групи мотивів навчання

Групи мотивів	***Спонукання особистості до навчальної діяльності***
Широкі соціальні мотиви	Моральні зобов'язання, розвинуте почуття обов'язку; відповідальність перед батьками, суспільством, учителями, друзями; підпорядкування вимогам найближчого оточення
Мотиви, пов'язані зі змістом і процесом навчання	Прояв інтересу до предмета чи навчального матеріалу; бажання довідатися про нові факти, опанувати знання й уміння, зрозуміти суть досліджуваних явищ; прагнення перебороти труднощі у процесі розв'язання навчальної задачі
Мотиви, пов'язані з досягненням успіху й страхом неуспіхів	У першому випадку бажання одержати високу оцінку, похвалу, в іншому – прагнення уникнути поганих оцінок, засудження, покарання; очікування неприємних наслідків від негативних результатів діяльності
Суто особисті мотиви	Бажання розвиватися і самовдосконалюватися, краще підготуватися до майбутнього самостійного життя; прагнення виділитися з оточення, бажання бути в центі уваги; прагнення одержати гарну освіту, необхідну для досягнення успіху в житті

Внутрішню мотивацію можна розглядати, як потребу в набутті почуття впевненості у своїх силах і намірах [5].

Особливо внутрішня мотивація важлива у вирішенні складних творчих завдань, наприклад, під час проведення рольових ігор, здійснення проектної діяльності.

Говорячи про розвиток зацікавленості предметом, необхідно мати на увазі, що він передбачає еволюцію від нестійкої форми цікавості до теоретичного інтересу, що характеризується прагненням до пізнання складних питань і проблем географічної науки.

Формування мотивації навчання неможливо здійснити без урахування вікових особливостей учнів й їхніх індивідуальних психологічних характеристик. Це означає, що педагог повинен

організувати навчально-виховний процес таким чином, щоб вирішувалися завдання розвитку мотиваційної сфери на певному віковому етапі та підготовки учнів до наступного етапу розвитку особистості. У зв'язку з розкриттям резервів вікового розвитку мотивації здійснюється особистісно орієнтований підхід до навчання.

Хоча мотивація навчання в планах-конспектах уроків найчастіше винесена окремим пунктом, насправді вона тісно пов'язана з актуалізацією опорних знань. Мотивація має відбуватися не лише на уроках вивчення нового матеріалу, а й під час комбінованих форм навчання, перед виконанням практичних та самостійних робіт.

Найпоширеніший спосіб її організації – коротка вступна розповідь або бесіда, спрямована на практичне значення нових знань для учня, його життя та діяльності. Найкраще це здійснити шляхом створення проблемної ситуації, під час якої учні звертають увагу на певне протиріччя або прогалини у своїх знаннях. Саме це надалі й виступає своєрідним стимулом для вивчення матеріалу.

Мотивацію на уроках слід здійснювати регулярно з урахуванням таких психолого-педагогічних умов:

– усвідомлення того, що географічна наука істотно впливає на розвиток людства;

– географічні знання мають зацікавлювати учнів;

– перед розглядом нової теми вчитель створює проблемну ситуацію, яка здатна захопити учнів;

– учитель має з повагою ставитися до висловлювань та думок учнів;

– має бути забезпечений зв'язок теорії із практикою, щоб учні реально відчули практичне значення нових знань і вмінь у своєму житті;

– має панувати сприятлива атмосфера, що спонукає до розвитку творчих здібностей школярів, здорової конкуренції серед однокласників під час навчальної діяльності.

Під час організації інтерактивного навчання вчителю необхідно мотивувати учнів до вивчення матеріалу шляхом добору найцікавіших для учнів випадків, проблем тощо. На цьому етапі педагог може використовувати стислу розповідь, бесіду, демонстрування наочності, нескладні інтерактивні технології («мозковий штурм», «мікрофон»), пізнавальні ігри та ігрові ситуації, уривки з художньої та науково-популярної літератури [6].

Найчастіше на етапі мотивації навчальної діяльності використовуються такі прийоми:

1. *«Дивуй»* – учитель наводить дивні факти або майже неправдоподібну історію про географічний об'єкт, що вивчається. Далі варто подавати запитання. Наприклад:

1930 року Жак-Іва Кусто вступив на службу на флот як керівник групи підводних досліджень. 1957 року був призначений директором Океанографічного музею Монако. У 1973 році він заснував некомерційну організацію з охорони морського середовища «Товариство Кусто».

Згідно з його першою книгою «У світі безмовності», Кусто почав занурюватися у воду, використовуючи маску, шноркель та ласти разом з Фредеріком Дюма та Філіппом Тальє 1938 року. У 1943 він випробував прототип акваланга. Це вперше дозволило проводити тривалі підводні дослідження, що значною мірою сприяло поліпшенню сучасних знань про підводний світ [3].

– Що здалося вам найбільш дивним у розповіді про Жака-Іва Кусто?

2. *«Практичні теорії»* – учитель доводить корисність навчальної теми шляхом розв'язання конкретної практичної ситуації:

6 клас. Світовий океан та його частини.

Учитель: Ви *вже знаєте про те, що на Землі існував один материк – Пангея, з усіх боків оточений єдиним океаном. Рухи літосферних плит розділили цей величезний материк на шість частин, які, у свою чергу, поділили єдиний океан на чотири складові. Однак, незважаючи на такі серйозні зміни в обрисах суші та води, океан зберіг свою цілісність. Із будь-якої його точки можна потрапити до будь-якої іншої, не перетинаючи суходолу. Не вірите? Спробуйте! Давайте здійснимо подорож Світовим океаном, познайомимося з його частинами та з'ясуємо особливості ділянок суходолу в океані* [1].

3. *«Відстрочена відгадка»* – учитель формулює загадку, відповідь на яку можна дізнатися, лише працюючи над новим матеріалом:

6 клас. Уявлення про Землю у давнину.

Учитель: *Колись давно спекотного літнього ранку зустрілись на курному шляху два подорожанина. Змучені довгою дорогою, вони були раді зустрічі та несподіваному відпочинку. Один мандрівник – старий і мудрий, другий – молодий, розговорилися, засперечалися.*

— Чи знаєш ти, що якщо йти багато днів і ночей поспіль у той бік, де ховається сонце, то вийдеш з того боку, звідки сонце вранці піднімається на небосхил, тому що Земля наша куляста! – говорив старий.

— Та що ти! Земля пласка, ніби млинець, який лежить на чотирьох стовпах, а небо – величезна кришталева чаша! – заперечував молодий.

Довго точилася їхня суперечка, кожен намагався довести свою правоту. Сьогодні розмови про пласку Землю та трьох китів здаються нам смішними, а між тим, багато часу минуло і багато відкриттів було зроблено, перш ніж науково довели кулястість Землі. Спробуймо подумки перенестися в давні часи та подивімося, як різні народи уявляли собі влаштування Світу.

6 клас. Літосферні плити, наслідки їх переміщення.

Учитель: *Чи знаєте ви, що жителі однієї з європейських країн – Нідерландів, постійно «воюють» з морем, адже значна частина території країни розташована нижче від рівня моря? Якби працелюбні голландці не захищали свої землі дамбами, то давно б уже були затоплені. Чи бачили ви сліди морського прибою на кримських скелях, що знаходяться далеко від берега? Сьогодні на уроці на вас чекає багато самостійних відкриттів, за допомогою яких ви зможете пояснити, чому одні ділянки земної кори піднімаються, а інші опускаються, чому рухаються материки та як змінюються океани, які процеси відбувалися на нашій планеті десятки мільйонів років тому* [1].

4. *«Мікрофон»* – учні за допомогою «мікрофона» самостій-

но формулюють позитивну мотивацію для вивчення певної теми.

5. *«Проблемне питання»* – учитель ставить запитання проблемного характеру, наприклад: Якби від вас залежало, яку назву одержать землі Нового світу, що б ви обрали: «Колумбія» чи «Америка»? Чому? Обґрунтуйте свою думку.

6. *«Незакінчене речення»* – учням надається можливість самостійно закінчити запропоноване вчителем речення.

7. *«Екстраполяція»* – учні переносяться в уявне майбутнє, прогнозується розвиток подій, проводиться конкурс пропонованих теорій...

8. *«Приваблива мета».*

6 клас. Вступ. Географія як наука. Джерела географічної інформації.

Учитель: *Кожен із вас, мабуть, запускав паперові кораблики весняними струмками і, можливо, мріяв вирушити з ними в далекі казкові мандри. Хто не мріяв про далекі країни та пригоди разом із літературними та кінематографічними героями? Чи траплялося вам уявляти себе відважним першовідкривачем незвіданих земель, продираючись звивистими стежками в лісі? На уроках географії на вас очікуватимуть захоплюючі подорожі, дивовижні відкриття, цікаві ігри. Проте без попередньої підготовки вирушити в подорож аж ніяк не можна. Будь-який досвідчений мандрівник знає: до відкриттів слід ретельно готуватися. І допоможе нам у цьому наука географія* [1].

Для формування мотивації учнів на уроках географії варто використовувати різні види робіт, зокрема:

Творчі завдання. Учням пропонується питання на зразок: «Що станеться, якщо...?». У цих питаннях розглядаються парадоксальні ситуації. Учні можуть самостійно добирати такі питання, ставити їх однокласникам, обговорювати, захищати свою позицію, використовуючи знання із предмета.

Складання кросвордів, сканвордів, загадок. Можливі варіанти роботи з кросвордом:

– розгадати кросворд, заповнивши порожні клітинки;

– сформулювати запитання до слів, що даються учням у заповненому кросворді;

– заповнити кросворд, у якому виділено певні квадратики. З літер, що потрапили в них, скласти ключове слово та пояснити його зміст;

– скласти кросворд, використавши поняття з теми, що запропонував учитель.

– Художні завдання. Наприклад, «Яким я уявляю собі...». Тут можна запропонувати і природне явище, і якого-небудь наукового діяча, і подію.

Написання фантастичних оповідань, есе, віршів із використанням знань із предмета.

9. Технологія «Мозковий штурм».

Цей метод полягає в колективній творчій роботі з розв'язання певної складної проблеми. Усіх учнів об'єднує спільна робота над пошуком істини. Розмірковуючи над певною проблемою, доповнюючи один одного, підхоплюють і розвивають одні ідеї, відкидаючи інші.

Орієнтовна послідовність дій:

1. Формулювання проблеми. Постановка завдань, визначення терміну обмірковування пропозицій.

2. Висловлювання суджень, ідей. Реєстрація ідей на дошці.

3. Обґрунтування ідей їхніми авторами. Загальна дискусія навколо представлених ідей: правильність, доцільність, оригінальність. Вибір найкращої ідеї. Обґрунтування остаточного вибору. Підбиття підсумків роботи [6].

10. Виготовлення саморобних наочних посібників.

На початку вивчення теми учні одержують перелік наочних посібників, які вони можуть виготовити. Виготовлені саморобні прилади, моделі, малюнки, що пояснюють те чи інше природне явище. Використання саморобних наочних посібників на уроках сприяє підвищенню інтересу до навчання, розвиває дослідницькі навички, підвищує продуктивність педагогічної роботи, наповнює урок елементами зацікавленості, викликає в учнів відчуття причетності до подій на уроці.

Крім того, учнів можна залучати до виготовлення таблиць і схем, що пояснюють матеріал теми. Ця форма роботи дозволяє не лише наповнити кабінет роздавальним матеріалом, але й формує в учнів уміння виокремлювати головне, установлювати причинно-наслідкові зв'язки та, що особливо важливо, сприяє активізації розумової діяльності.

11. Використання під час уроку художньої та науково-популярної літератури.

Використання уривків із творів можливе з різними цілями: для ілюстрації матеріалу постановки питання, закріплення вивченого. Використання художньої та науково-популярної літератури в процесі вивчення шкільних предметів сприяє активізації пізнавальної активності та закріпленню цілісного уявлення про навколишній світ.

8 клас Тема. Внутрішні води України.

Ще назва є, а річки вже немає.
Усохли верби, вижовкли рови.
І дика качка тоскно обминає
Рудиментарні залишки багви.
Куди ти ділась, річенько? Воскресни!
У берегів потріскались вуста.
Барвистих лук не знають твої весни,
І світить спека ребрами моста.

Л. Костенко [4].

12. Пізнавальні ігри та ігрові ситуації. Деякі приклади ігрових ситуацій, застосування яких не потребує значного часу ні на підготовку, ні на проведення. Однак вони сприяють значному пожвавленню дій учнів на уроці.

Барон Мюнхгаузен. Мета – спростувати вигадки барона Мюнхгаузена, які заздалегідь підготував учитель, або запропонувати дітям як домашнє завдання вигадати явно неправдиві твердження, які зачитуються та спростовуються на уроці на етапі перевірки домашнього завдання.

Крокодил. Доцільно використовувати на уроках повторення й узагальнення навчальної інформації. Клас об'єднується у кілька команд. Капітану кожної команди вчитель пошепки повідомляє зміст завдання. За допомогою міміки та жестів зміст завдання повідомляється всьому класу так, щоб не втратити предметної суті пропонованого для впізнавання об'єкта.

Пінг-понг. Використовується для перевірки домашнього завдання. До дошки викликаються два учні. Вони по черзі ставлять один одному підготовлені вдома запитання з теми домашнього завдання. Клас оцінює якість запитань і відповідей. Ураховується оригінальність, винахідливість, гумор, ґрунтовність відповідей.

Коментатор. Проводиться після вивчення теми. Учням пропонується відтворити зміст раніше переглянутого сюжету кінострічки, відеосюжету; пояснити зміст картинки або схеми; прокоментувати дії вчителя під час демонстрації досліду. Педагог може зупинити коментар одного учня та запропонувати іншому продовжити. Прийом сприяє розвитку уваги та пам'яті.

Ланцюжок. Ланцюжки можуть бути різними: ланцюжок думок, ланцюжок відповідей на запитання. Прийом можна використати під час фронтального опитування, з'ясування рівня засвоєння нового матеріалу, розв'язування задач, виконання експериментальних завдань. Пропонована ігрова ситуація сприяє формуванню уваги [6].

13. Робота з текстом.

1. Знайди помилку. Учням пропонується для ознайомлення невеликий текст, що безпосередньо стосується матеріалу, який вивчається. Потім учитель збирає тексти та пропонує учням прочитати з екрану той самий текст, але в який внесено певні зміни (бажано помилкові). Учні повинні порівняти текст з раніше прочитаним і виявити помилки та неточності.

2. Учитель читає заздалегідь підготовлене оповідання, у якому описується певна подія, але припускається помилок в описі понять, явищ тощо. Учням пропонується, слухаючи, фіксувати помічені помилки в зошитах.

3. Учитель, пояснюючи матеріал, свідомо припускається помилок. У цьому випадку перевіряється увага дітей та їх знання.

Отже, мотиви – головні сили, що рухають дидактичний прогрес. Вони посідають перше місце серед факторів, що визначають його продуктивність. Вивчення і правильне використання вже діючих мотивів, формування необхідних, що спрямовують розвиток особистості та її рух, – серцевина педагогічної праці.

Література:

1. Довгань Г. Д. Усі уроки географії у 6 класі / Г. Д. Довгань. – Х. : Вид. група «Основа», 2006. – 288 с.
2. Лук'янова М. Навчальна мотивація учнів: психолого-дидактичний аспект / М. Лук'янова [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://osvita.ua/school/technol/2651/
3. Попов В. Д. Географічні цікавинки для допитливих : міні-хрестоматія вчителю та учню на допомогу / В. Д. Попов. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. – 304 с.
4. Скоробагата Л. В. Географічна поезія / Л. В. Скоробагата // Географія. – 2007. – №5. – С. 21.
5. Стадник О. Г. Психологічні основи навчання географії / О. Г. Стадник // Географія. – 2014. – №7-8. – С. 3-8.
6. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник / за ред. О. І. Пометун. – К. : А.С.К., 2004.– 192 с.

Савицька О. А.*

ВАЛЕОЛОГІЧНА ОСВІТА УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ПІД ЧАС НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У статті висвітлено досвід формування оздоровчої ідеології, навчання дітей жити здоровими; їх орієнтації на збереження, зміцнення та примноження фізичного, психічного, духовного та соціального здоров'я.

Мішель де Монтень писав, що здоров'я – це цінність, причому єдина, заради якої справді слід не шкодувати часу, сил, праці і всіляких благ, але й треба пожертвувати заради нього часточкою самого життя, яке без здоров'я стає нестерпним і принизливим.

Екологічна, соціально-економічна та демографічна ситуація в Україні спричинили значне погіршення здоров'я населення, особливо дітей та підлітків. Погіршує ситуацію недбале ставлення до власного здоров'я, поширення пиятства, паління, венеричних захворювань, уживання наркотичних та психотропних речовин, загроза епідемій [4]. Спостерігається значне збільшення народжуваності хворих дітей. Усе це вимагає нагальних заходів медичних і педагогічних працівників, батьків та громадськості щодо збереження, зміцнення та примноження здоров'я дітей. Одним із ефективних шляхів вирішення проблеми, як свідчить досвід, є валеологічна освіта дітей.

Завдання валеологічної освіти – збереження, зміцнення та примноження здоров'я українського народу шляхом формування в дітей розуміння необхідності вести здоровий спосіб життя, розвиток потреби в систематичному зміцненні здоров'я, озброєння основами теоретичних знань, розвиток умінь та навичок психофізичної саморегуляції стану організму людини, виховання свідомого та дбайливого ставлення до власного здоров'я на основі умови реалізації творчого й фізичного потенціалу особистості, її ціннісних пріоритетів[5].

У зв'язку з цим головною метою статті ми визначили висвітлення досвіду формування оздоровчої ідеології, навчання дітей жити здоровими; їх орієнтації на збереження, зміцнення та примноження фізичного, психічного, духовного та соці-

* **© *Савицька О. А.***